

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО БЕЗПЕКУ ШКІЛ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

THE SAFE SCHOOLS DECLARATION AND ITS SIGNIFICANCE FOR UKRAINE

Реньов С.В., к.ю.н.,
доцент кафедри міжнародного і європейського права
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті в контексті права на освіту згадується Женевська декларація прав дитини 1924 року, Загальна декларація прав людини 1948 року, Декларація прав дитини 1959 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Конвенція про права дитини 1989 року, резолюції Ради Безпеки ООН, відповідні положення Конституції України, Закону України «Про освіту», що дозволяє презентувати хронологію формування загальної позиції щодо фундаментального значення права на освіту задля подальшого розвитку людства.

Наголошується, що драматичні події сьогодення створюють суттєві перешкоди для реалізації права на освіту, передбаченого на міжнародному та національному рівнях. Генеральний секретар ООН у своїх щорічних доповідях вимушений констатувати, що заклади освіти досить часто використовуються у військових цілях, зокрема й в Україні. У статті наводиться детальна інформація щодо кількості освітніх установ, які були пошкоджені або зруйновані в Україні, а також результати опитувань, які підтверджують перестороги більшості батьків щодо безпеки їх дітей в контексті регулярних атак на інфраструктурні об'єкти нашої держави. Така практика призводить до довгострокових негативних наслідків в контексті доступу дітей до освіти.

Зазначається, що задля вирішення окресленої проблеми була прийнята Декларація про безпеку шкіл як міжурядове політичне зобов'язання, спрямоване на захист учнів, вчителів і навчальних закладів від зазначених наслідків збройних конфліктів. Декларацією, до якої доєдналися 120 країн, були схвалені Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів – керівні принципи, що сприяють мінімізації загрози безпеці учнів, студентів, а також самому освітньому процесу. Зазначені Вказівки були детально проаналізовані в рамках нашого наукового дослідження.

Автор звертає увагу, що Україна не тільки підписала Декларацію про безпеку шкіл, але й затвердила План заходів щодо реалізації зазначеної Декларації, демонструючи реальне бажання мінімізувати негативний вплив війни на дітей та їх право на освіту.

Ключові слова: права дитини, Конвенція про права дитини, право на освіту, діти та збройні конфлікти, Декларація про безпеку шкіл.

In the context of the right to education, the article mentions the Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, the Universal Declaration of Human Rights of 1948, the Declaration of the Rights of the Child of 1959, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966, the Convention on the Rights of the Child of 1989, resolutions of the UN Security Council, relevant provisions of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Education". This allows us to present the chronology of the formation of a common position on the fundamental importance of the right to education for the further development of humanity.

It is emphasized that the dramatic events of today create significant obstacles to the realization of the right to education, provided for at the international and national levels. The UN Secretary-General in his annual reports is forced to state that educational institutions are often used for military purposes, including in Ukraine. The article provides detailed information on the number of educational institutions that have been damaged or destroyed in Ukraine, as well as the results of surveys that confirm the concerns of most parents about the safety of their children in the context of regular attacks on the infrastructure of our country. This practice leads to long-term negative consequences in the context of children's access to education.

It is noted that in order to solve this problem, the Safe Schools Declaration was adopted as an intergovernmental political commitment aimed at protecting students, teachers and educational institutions from these consequences of armed conflicts. The Declaration, which was joined by 120 countries, approved the Guidelines for Protecting Schools and Universities from Military Use during Armed Conflict, which contribute to minimizing the threat to the safety of students, as well as the educational process itself. These Guidelines have been analysed in detail as part of our scientific research.

The author draws attention to the fact that Ukraine has signed the Safe Schools Declaration, as well as approved the Action Plan for the implementation of this Declaration, demonstrating a real desire to minimize the negative impact of the war on children and their right to education.

Key words: children's rights, Convention on the Rights of the Child, the right to education, children and armed conflict, Safe Schools Declaration.

Діти як найвразливіша категорія населення зазнають найбільшого негативного впливу від драматичних подій сьогодення. Бойові дії, що розпочалися на Донбасі в 2014 році, створили суттєві перешкоди для реалізації дітьми зі східних регіонів нашої держави їх права на освіту. А повномасштабна війна в Україні відобразилась на всіх учнях, оскільки багато закладів на сході, півночі та півдні країни зазнали руйнувань та пошкоджень, що матиме довгострокові негативні наслідки в контексті доступу до освіти. Західні регіони хоч і вважаються відносно безпечнішими, однак постійні повітряні тривоги теж впливають на навчальний процес.

Опитування, проведене у квітні-травні цього року у південно-східних областях України, ще раз засвідчило перестороги батьків щодо безпеки їх дітей – загалом 86% респондентів висловили занепокоєння з цього питання, першочергово згадуючи атаки на інфраструктуру. Бомбардування й обстріли як ключовий фактор ризику назвали 73% опитаних. До прикладу, гендерно зумовлене насильство або торгівлю людьми згадали лише 3% та 2% опитаних відповідно [1].

Наявна статистика доводить: до інфраструктурних об'єктів, які зазнають постійних обстрілів, відносяться й навчальні заклади. Інтерактивний портал Save schools, створений Міністерством освіти і науки України, стверджує, що станом на серпень 2024 року 3798 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів. 365 з них – зруйновано повністю [2].

Як констатує у своїй доповіді Спеціальний представник Генерального секретаря ООН з питань дітей та збройних конфліктів, кількість нападів на школи залишається високою протягом багатьох років, включаючи напади на учнів та педагогічний персонал, а також збільшується кількість випадків використання шкіл військовими, що позбавляє дітей права на освіту та скорочує доступність безпечних та дружніх до дітей місць [3].

В цьому контексті доцільно процитувати Ігоря Пирого, який називає дітей наймасовішим суб'єктом сфери освіти. І навіть гарантованість обов'язковості початкової освіти не забезпечує загального охоплення дітей початковою освітою [4, с. 172, 174]. Зокрема, на це впливають і безпекові фактори.

Перші згадки про розмежування навчальних закладів та військових формувань датуються ще четвертим століттям – зазначені ініціативи приписуються римському імператору Костянтину Великому, який наполягав на тому, щоб освітні інституції використовувалися лише за своїм прямим призначенням. Втім, наразі зазначена проблема все ще залишається актуальною. Тож в контексті окресленої тематики вважаємо за доцільне дослідити міжнародно-правові стандарти в сфері захисту прав дитини, а також актуальні ініціативи, покликані забезпечити ефективну реалізацію права дитини на освіту.

Варто зазначити, що фундаментальним документом у сфері захисту прав дитини вважається Женевська декларація прав дитини 1924 року, прийнята Генеральною Асамблеєю Ліги Націй. Вона є вкрай лаконічною за своїм змістом (складається з п'яти статей), тож не містить прямої згадки права на освіту. Втім, передбачає обов'язок людства надати дитині засоби, необхідні для її нормального розвитку – як фізичного, так і духовного [5]. Тож можна вважати, що закладені у Декларації 1924 року підвалини міжнародно-правового регулювання захисту прав дитини окреслили ті подальші кроки, серед яких було пряме закріплення права на освіту.

Наступною варто згадати Загальну декларацію прав людини 1948 року, в статті 26 якої не тільки закріплюється право на освіту для кожної людини, але й гарантується безоплатність початкової та загальної освіти, обов'язковість початкової освіти, доступність інших рівнів освіти. Її вплив на міжнародно-правові акти, що приймалися в подальшому, є очевидним [6, с. 10]. Наприклад, у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року також передбачається обов'язковість та безоплатність початкової освіти [7].

Декларація прав дитини 1959 року, яка була одногосно прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, складається з десяти принципів щодо захисту та благополуччя дітей. Сьомий принцип, що присвячений саме питанню освіти, виявився найрозлогішим. Окрім права дитини на здобуття освіти, яка сприятиме розвитку дитини, була передбачена безкоштовність та обов'язковість початкової освіти. Право дитини на освіту корелюється з відповідними обов'язками щодо сприяння у здійсненні зазначеного права – першочергово згадуються батьки, а також суспільство та органи публічної влади [8].

А ще за тридцять років, 20 листопада 1989 р., Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Конвенція про права дитини – «Світова конституція прав дитини», що має обов'язковий характер для держав-учасниць. У статтях 28–29 Конвенції держави-учасниці не тільки визнали право дитини на освіту, встановили безкоштовність та обов'язковість початкової освіти, але й домовились про заохочення розвитку різних форм середньої освіти (як загальної, так і професійної), забезпечення доступності вищої освіти тощо [9, с. 37].

Відповідні положення були відображені у національному законодавстві України. Наприклад, у Конституції України (ст. 53) та Законі України «Про освіту» (ст. 12) передбачається обов'язковість повної загальної середньої освіти. У вищезгаданому профільному Законі (ст. 4) зазначається, що держава гарантує кожній дитині незалежно від підстав її перебування в Україні право на безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти. Також в тексті Закону неодноразово згадується безпечне освітнє середовище як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди [10].

На жаль, трагічні події останніх років негативно вплинули на можливість українських дітей користуватися безпечним освітнім середовищем. Наприклад, у доповіді Генерального секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти», опублікованій у червні 2023 року за підсумками

2022 року, надається узагальнення статистики щодо пошкоджених українських шкіл та лікарень як критично важливих соціальних інституцій, що забезпечують базові потреби у освіті та медичному обслуговуванні. Зокрема, зазначається щодо 751 підтвердженого нападу на школи (461) та лікарні (290), більшість з яких включали застосування зброї вибухової дії з широким радіусом ураження. Двадцять із цих інцидентів призвели до виникнення жертв серед дітей. Також Організація Об'єднаних Націй підтвердила випадки використання шкіл та лікарень у військових цілях [11].

Влітку цього року Генеральний секретар ООН опублікував аналогічну доповідь «Діти та збройні конфлікти», яка стосувалася підбиття підсумків за попередній, 2023-й рік. І знову однією з центральних тем були події в Україні. Зазначено, що загалом у світі було зафіксовано 1650 нападів на школи та лікарні – у звіті за підсумками 2022 року, проаналізованому раніше, ця цифра була 1163, що фіксує загальний негативний тренд. Окрім нашої держави, було згадано Ізраїль, М'янму, Демократичну Республіку Конго та Судан [12].

Що стосується України, то кількість таких нападів знизилася – 335 випадків за 2023 рік проти 751 за 2022-й. Це пояснюється, зокрема, певною локалізацією бойових дій внаслідок або повної деокупації, або суттєвих успіхів ЗСУ у багатьох регіонах – Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській, Миколаївській, Херсонській областях.

Також Генсек ООН привітав підписання між Україною та ООН 18 серпня 2023 року спільного плану щодо запобігання серйозним порушенням стосовно дітей, а також тісне співробітництво між ними у його оперативному здійсненні, у тому числі шляхом перегляду плану дій у рамках Декларації про безпеку шкіл [12].

Заганадана раніше Декларація про безпеку шкіл є міжурядовим політичним зобов'язанням, спрямованим на захист учнів, вчителів і навчальних закладів від негативних наслідків збройних конфліктів. До Декларації, що була розроблена урядами Норвегії та Аргентини та відкрита для підписання у 2015 році, доєдналися вже 120 держав, зокрема і ті, на території яких немає жодних військових конфліктів. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш наполегливо закликав всі держави-члени ООН схвалити Декларацію про безпеку шкіл [13]. Наша країна підписала зазначену Декларацію у 2019 році, РФ – не приєдналася.

У Декларації питання руйнації навчальних закладів висвітлене в глобальному контексті загрози для успішного майбутнього наступних поколінь: «Це знищує фундамент, на якому громади будують своє майбутнє. У багатьох країнах збройні конфлікти продовжують руйнувати не тільки шкільну інфраструктуру, але й надії та прагнення цілих поколінь». Тому у Декларації вказується, зокрема, необхідність збору достовірних даних про напади на освітні установи та їх військове використання, проведення відповідних розслідувань та притягнення винних до відповідальності [14].

Також у Декларації підкреслюється важливість резолюцій Ради Безпеки ООН 1998 (2011) і 2143 (2014), зокрема в контексті заклику до держав-членів розглянути конкретні заходи щодо обмеження використання шкіл збройними силами та озброєними недержавними формуваннями. Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на змісті другої з перелічених резолюцій РБ ООН – 2143 (2014). Рада Безпеки ООН висловила глибоке занепокоєння з приводу використання шкіл військовими, оскільки навчальні інституції можуть стати законними цілями для нападів, створюючи загрозу для безпеки дітей і вчителів, а також для навчання дітей. Таким чином, РБ ООН рекомендувала державам-членам розглянути конкретні заходи щодо того, щоб збройні сили і недержавні збройні групи утримувалися від такого використання шкіл, що суперечить міжнародному праву. У випадку здійснення нападу на школи винні мають бути притягнені до відповідальності [15].

Ключовим же аспектом Декларації можна вважати схвалення Вказівок із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів [14]. Професор Амстердамського університету Мартен Цваненбург визначає Декларацію про безпеку шкіл як політичну декларацію, за допомогою якої держави можуть схвалити Керівні принципи [16, с. 255].

Згадані вище Вказівки – це 6 керівних принципів, які були оприлюднені 16 грудня 2014 року в швейцарській Женеві на зборах, проведених Постійними представництвами Норвегії та Аргентини при Організації Об'єднаних Націй. Дотримання цих вказівок має сприяти мінімізації загрози безпеці учнів, студентів, а також самому освітньому процесу. Спробуємо тезово перелічити усі шість вказівок: 1) Діючі школи та університети не повинні використовуватися для військової мети. Не можна примушувати адміністрацію евакуювати заклад освіти, щоб використовувати будівлю для військової діяльності; 2) Евакуйовані школи та університети також не повинні використовуватися військовими. Винятки можливі лише за відсутності альтернатив і виключно на той мінімальний час, поки не з'явиться інше підходяще місце. Заклад освіти, який все ж використовується військовими, має залишатися у належному стані, з ліквідацією всіх слідів мілітаризації після виведення військових; 3) Не можна руйнувати заклади освіти з тією метою, щоб позбавити іншу сторону можливості використовувати приміщення для військової мети; 4) Якщо заклад освіти використовується для військової мети – інша сторона збройного конфлікту має розглянути всі можливі альтернативні варіанти, перш ніж атакувати такий об'єкт, зокрема, попередити ворога про свої подальші дії у разі подальшого використання школи або університету; 5) Збройні сили сторін конфлікту не мають використовуватися для забезпечення безпеки шкіл та університетів – задля цього має бути задіяний цивільний персонал. Залучення збройних сил можливе лише за відсутності альтернативних варіантів; 6) Всі сторони збройного конфлікту повинні, наскільки це можливо і доцільно, включити ці принципи у свою доктрину з метою заохочення відповідної практики на всіх рівнях командування [17].

Отже, можна прослідкувати внутрішню логіку документа. Закріпивши базову норму про неможливість використання закладів освіти задля військової мети, у вказівках містяться виключення з ситуації – наприклад, у тому разі, якщо зазначений заклад освіти є покинутим або евакуйованим, а іншого, альтернативного приміщення, немає. Наступні принципи регламентують дії сторін військового

конфлікту у тому разі, якщо заклад все ж вимушено використовується задля військових цілей.

Україна як держава-підписант Декларації про безпеку шкіл затвердила у 2021 році план заходів щодо реалізації зазначеної Декларації – розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898 [18]. А цього року план було актуалізовано – з урахуванням повномасштабного вторгнення РФ та ситуації із закладами освіти по всій території України (а не тільки в Луганській і Донецькій областях).

Актуальний План містить перелік з 12 заходів, для кожного з яких зазначені строки виконання, відповідальні органи, очікувані результати та механізми фінансування. Зазначені заходи поділені на 5 блоків – Ефективна система моніторингу нападів на заклади освіти; Захист закладів освіти від нападів та їх відновлення у разі пошкодження; Забезпечення безперервності навчання; Забезпечення системності підходів до захисту освіти в умовах збройного конфлікту; Інформаційна підтримка впровадження положень Декларації про безпеку шкіл. Наприклад, під забезпеченням безперервності навчання мається на увазі, зокрема, надання працівникам техніки для ефективної організації дистанційного навчання, а також психоемоційної підтримки для учасників освітнього процесу. Більшість заходів не мають делайнів – вказано про постійне, систематичне виконання.

Таким чином, драматичні події сьогодення створюють суттєві перешкоди для реалізації права на освіту, передбаченого на міжнародному та національному рівнях. Генеральний секретар ООН у своїх щорічних доповідях вимушений констатувати, що заклади освіти досить часто використовуються у військових цілях, зокрема й в Україні. Така практика призводить до подальших руйнувань освітніх установ, створюючи довгострокові негативні наслідки в контексті доступу дітей до освіти.

Задля вирішення окресленої проблеми була прийнята Декларація про безпеку шкіл як міждержавне політичне зобов'язання, спрямоване на захист учнів, вчителів і навчальних закладів від негативних наслідків збройних конфліктів. Зазначеною Декларацією, до якої вже доєдналися 120 країн, були схвалені Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів – керівні принципи, що сприяють мінімізації загрози безпеці учнів, студентів, а також самому освітньому процесу. Україна не тільки підписала Декларацію про безпеку шкіл, але й затвердила План заходів щодо реалізації зазначеної Декларації, демонструючи реальне бажання мінімізувати негативний вплив війни на дітей та їх право на освіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Child Protection Assessment Key Findings – Resilience & Early Recovery Unit (June 2024). ReliefWeb. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/child-protection-assessment-key-findings-resilience-early-recovery-unit-june-2024?utm_source=ocha_ukraine_digest&utm_medium=email&utm_campaign=june_2024 (date of access: 10.09.2024).
2. 7 Million Children of War in Ukraine. Education in Emergency. URL: <https://saveschools.in.ua/> (date of access: 10.09.2024).
3. Children and Armed Conflict: Report of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. 28 December 2023, A/HRC/55/57. UN Official Document System. URL: <https://documents.un.org/api/symbol/access?j=G2326300&t=pdf> (date of access: 10.09.2024).
4. Пирого І.С. Міжнародні стандарти та нормативно-правові аспекти права на освіту. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023, № 5. С. 171-175.
5. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. Humanium. URL: <https://www.humanium.org/en/text-2/> (date of access: 10.09.2024)
6. Universal Declaration of Human Rights. United Nations Publications, 2018. 14 p.
7. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, International Covenant on Civil and Political Rights and Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. 16 December 1966, A/RES/2200(XXI). UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/203277?v=pdf> (date of access: 10.09.2024).
8. Declaration of the Rights of the Child. UN General Assembly. 20 November 1959, A/RES/1386(XIV). UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/195831> (date of access: 10.09.2024).
9. The Convention on the Rights of the Child. United Nations Essential Documents Series. UN: Department of Global Communications, 2019. 82 p.
10. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.09.2024).
11. Children and Armed Conflict: Report of the Secretary-General. 5 June 2023, A/77/895. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4013848?v=pdf> (date of access: 10.09.2024).

12. Children and Armed Conflict: Report of the Secretary-General. 3 June 2024, A/78/842. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4051293?v=pdf> (date of access: 10.09.2024).
13. Report of the Secretary-General on the protection of civilians in armed conflict. 10 May 2017, S/2017/414. UN Official Document System. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n17/132/65/pdf/n1713265.pdf> (date of access: 10.09.2024).
14. Safe schools declaration. 29 May 2015. Global Coalition to Protect Education from Attack. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration-final.pdf (date of access: 10.09.2024).
15. UN Security Council resolution 2143 (2014) on children and armed conflict. 7 March 2014, S/RES/2143 (2014). UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/766753?v=pdf> (date of access: 10.09.2024).
16. Zwanenburg Marten. Keeping Camouflage Out of the Classroom: The Safe Schools Declaration and the Guidelines for Protecting Schools and Universities from Military Use During Armed Conflict. *Journal of Conflict and Security Law*. Vol. 26, Is. 2, Summer 2021. P. 255–288.
17. Guidelines for Protecting Schools and Universities from Military Use during Armed Conflict. 16 December 2014. Global Coalition to Protect Education from Attack. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_guidelines_en.pdf (date of access: 10.09.2024).
18. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл: Розпорядження від 4 серпня 2021 р. № 898-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2024).